

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0242

LOG Titel: Caput Vigesimal Quartum. Caryophylla & Antophylla saxea. Tsjenke & Polang laut. - Vier en Twintigste Hoofdstuk. De Zee-nagelen, en de Steene Moer-nagelen

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain these Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Quarto. *Favus saxeus*, Belgice *Wafelsteen*, instar rotundorum bulborum in eminentibus & rotundis angulis aliorum Coralliorum adcretus est, ubique distinctus in quadratas cellulas feu tessaras, quales conspiciuntur in favis & testis libariis. Quævis vero cellula interne subtiliter plicata & stellata est, substantiæ fatis duræ & faxosæ. Sub aqua denso obducitur muco, in quo vita quædam videtur latere, quæ tamen supra aquam dignosci nequit, attamen levem cutis prurimum causat, qualem cuncti præcedentes flores saxei etiam dant. Hoc genus non facile per solem albescit, sed flavescit, nec in ullo peculiari usu est.

Si aliquamdiu in litore projecti decubuerunt, lapidei sunt, albi vel cinerei, & foraminibus magnis excavati, in quibus istæ conspiciuntur stellulæ.

Aliud horum faxorum genus est, quæ in profundo magis crescunt mari, planaque sunt instar fragmentorum tenuium placentarum, stellulis referta, quæque in litus projecta duritiem silicium acquirunt, adeoque alba & polita, ut pro vero Calbahario haberentur, sed nulli etiam inserviunt usui.

Primæ binæ species ad calcis ustionem non adhibentur, sed elegantissimæ, rotundissimæ, & integræ a curiosis servantur tanquam res raræ, si aliquamdiu in pluviis, & ad solem fuerint irroratæ, si vero nimis diu pluviis fuerint expositæ, nec multum a sole irradiantur, neque diligenter abluantur & depurentur, fordide virescunt & defædantur.

Amarantus aliquando ad radicem parvum gerunt filicem, qui servandus est.

Tabula Oëtuagesima septima

Ad Figuram primam *Amarantum* exhibet *saxeum*.

Figura secunda *Aurem* fistit *Elephantis*.

Figura tertia *Caryophyllum* denotat *saxeum*.

Figura quarta *Antophyllum* proponit *saxeum*, cum separatis & vetustis longioribus quasi fructibus, Capite 24. descriptis.

Figura quinta *Reticulum* obfert *marinum* Cap. 25. descriptum.

CAPUT VIGESIMUM QUARTUM.

Caryophylla & *Antophylla saxea*. *Tsjenke* & *Polang laut*.

Maris natura formam quoque mutuari debet pretiosorum aromatum harum regionum, quæ in insulis crescunt, ut in sinu suo simile aliquid imitaretur, ac foveret, *Caryophylla* nempe & *Antophylla*.

Primo. *Caryophyllum saxeam*, Belgice *Zeenagelen*; Malaice *Tsjenke laut*, sunt saxa Corallina parva, digiti articulum circiter longa, ac multa simul coadunata, inferius angustam gerentia radiculam, ac superius amplo capitulo donata, quod interne acute sulcatum & stellatum est, externe nunc planum, nunc striatum parum, quam proxime conveniens cum forma *Caryophyllum*. Sunt autem aliquando plana, aliquando elevata instar bulbi vel tuberculi locantur, frusto alius Corallini saxi inposita, ac si de industria & arte quadam ipsi juncta fuissent, sub aqua muco obducta, sed facillime insolari possunt, ut albescant.

Hæc *Caryophylla* in mari adulta, femi digitum longa sunt, flavescencia, & saxea instar Calbaharii albi, qualia solitaria in litus projecta videntur. Horum & major occurrit species, cujus *Caryophylla* digiti magnitudinem & crassitiem habent, superius profundis foraminibus excavata & sinuosa, sed non plura quatuor vel quinque simul locantur, ipsorum oræ etiam plurimum abruptæ sunt, quum profunde in mari crescunt, nec nisi ipsorum frusta in litus projecta inveniuntur.

Secundo. *Antophyllum saxeam*; Belgice *Steene Moernagelen*; Malaice *Polang laut*, hæcque formam habent arbuscularum, femi pedem vel palmam alta, in paucos curtos & crassos ramos extensa, saxea, & profunde striata, rugosa, & fordide cinerea externe. Quivis ramus in extremo sese dividit in tres alios, in triangulo positos, quorum duo plerumque breviores sunt tertio, ac vera referunt *Antophylla*, sed capitulum gerunt latius, interne stellata & sinuosa instar præcedentium *Caryophyllum*, quorum oræ acutæ admodum sunt.

Arbu-

4. *Favus saxeus*; in 't Duits *Wafelsteen*, zit als ronde bollen op de uitsteekende en ronde hoeken van andere Kraalsteenen vast gegroeit, over al verdeelt in vierkante celletjes of ruitjes, gelyk men ziet in de buisjes der Byën of *Wafel-yfers*. Dog ieder ruit is van binnen nog subtiel geplooit, en gesternt, redelyk steenagtig van substantie. Onder water met een dikken slym bezet, daar in eenig leven schynt te steeken, 't welk men boven water niet be-kennen kan, eger een klein jeuken op de huid veroorzaakt, gelyk alle voornoemde steene bloemen. Dit geslagt laat zig niet licht wit bleeken, maar blyft geelagtig, en werd tot niets zonderlings gebruikt.

Als deze lange tyd op strant leggen, werden ze steenhard, wit of graauwagtig, en vol groote gaten of cirkeltjes, daar men de voornoemde sterren in ziet.

Daar is nog een ander slag van deze steenen, die wat dieper in zee wassen, plat, als stukken van dunne koeken, en vel sterretjes, die op strant komende zoo hard werden als een keisteen, zoo wit, en glat, dat men ze voor goed Kalbabaar zoude aanzien, dog werd mede tot niets gebruikt.

De twee eerste zoorten dienen tot Kalk branden niet, maar de mooiste, rondste, en gebeele werden tot rariteiten bewaart, als zy een tyd lang in regen en zon gebleekt zyn, dog als men ze te lange in regen laat leggen, en weinig zonneschyn hebben, en niet neerstig uitgepoelt en geborstelt werden, zoo werden zy vuil-groen, 't welk baar dan mismaakt.

De *Amarantben* hebben zomtyds een klein keisteentje tot een wortel, bet welk men daar aan laten moet.

De seven en Tagtigste Plaat

Vertoont in de eerste Figuur de *Steen-Amarantb*.

De tweede Figuur stelt ter neer het *Olypbantis-Oor*.

De derde Figuur verbeeld de *Steen-nagel*.

De vierde Figuur stelt voor de *Steen Moernagel*, met eenige oude en langere als afgezonderde vrugten, in het 24. Hoofdstuk beschreeven.

De vyfde Figuur draagt voor het *Zee-netje*, in het 25. Hoofdstuk beschreeven.

VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De Zee-nagelen, en de Steene Moer-nagelen.

Nog moest de Zeenatuur een fatsoen lenen van de kostelykste speceryen dezer Landen, die op 't Eiland wassen, om binnen baren schoot iets daar na te bootzen. Te weten de Nagelen en Moernagelen.

1. *Caryophyllum saxeam*; in 't Duits *Zeenagelen*; in 't Maleits *Tsjenke laut* zyn kleine Kraalsteentjes, ontrent een lid van een vinger lang, en veele digt by malkander gevoegt, beneden met een smal worteltje, en boven met een breed hoofdeken, 't welk van binnen scherp gevoo-rent en gesternt is, van buiten of effen, of een weinig gestreept, zeer na uitmakende de gedaante van *Caryoffel-nagelen*. Zy staan zomtyds plat, zomtyds verbeven als een bol of beuvelken, op een ander stuk Kraalsteen, als of ze door konst daar op gezet waren, onder water met slym overtrokken, maar laten zig zeer wit bleeken.

Deze Nageltjes in zee oud geworden, werden een halve vinger lang, geelagtig, en steenagtig als wit Kalbabaar, gelyk men ze enkeld op bet strant uitgesmeeten vindt. Men vindt ook een groote soorte bier van, wiens Nagelen zoo groot en dik zyn als een vinger, boven diep gegaat, en geplooit, en dik zyn als een vinger, boven diep gegaat, en geplooit, maar staan niet meer dan vier of vyf by malkander aan een bosje, ook zyn bunne kanten meest uitgestooten, dewyl ze wat diep in zee groejen, en niet dan met stukken op strant geworpen, gevonden werden.

2. *Anthophyllum saxeam*; in 't Duits *steene Moernagelen*; in 't Maleits *Polang laut*, deze maken de gedaante van boompjes uit, een halve voet of een hand hoog, in weinige korte en dikke takken verspreit, steenhard, en diep gestreept, ruig, en vuil-graauw van buiten. Ieder tak verdeelt zig aan zyn uiterste in drie andere, in een driesprong staande, waar van de twee gemeenelyk korter zyn dan de derde, en verbeelden regte Moernagels, dog met een breeder hoofdeken, van binnen gesternt en geplooit, als de voorschreeve Nagelen, waar van de kanten vry wat scherp zyn.

Arbusculæ minores, non ultra digitum altæ, non plures gerunt quinque sexve fructibus, quam naturalissime Antophylla referunt magnitudine, coloris ex fusco violacei, excepto quod externe nimis rugosa ac profunde striata sint. Majores autem arbusculæ non tam accurate Antophylla referunt, quum majores minoresque fructus promiscui sunt.

Hujus & alia peculiaris occurrit species, quæ plura gerit brevia Antophylla, non semper in triangulo posita, capite late & acute sinuoso instructa, uti & omnes rami profunde striati & rugosi sunt, externe nigri, interne albi, venosi, & faxei instar alius Corallii. Hæc nigredo per pluvias quodammodo abluatur, sed tamen profundis inhæret striis, unde & hæc planta cinerea & sordida est.

Hæc arbuscula tribus gaudens ramis mihi in mentem ducit Sinesem verbum *Sinbo suy*, quod tres quoque denotat ramos, quo Sineses verum Corallium rubrum denotant, atque hoc per totam Sinam & Japoniam in magno est pretio, licet in tota non crescat India, & per Europæos adfertur in granis & ramulis. Hoc nomen Corallio tribuunt, quum ex ipsorum relatu cuncti ejus rami quam incurvi & intricati etiam sint, semper ad extremum in tres terminantur apices, quod tamen in Europæo Corallio non ita præcise observatur. Hinc dubito, an non isti nationi factitium obrudatur Corallium, licet adfirmant Sineses, talem Coralliorum arborem tribus gaudentem ramis, septem pedes altam alicubi in Sina ostendi, ac præterea narrant, talia Corallia reperiri in Sinesis mari circa periculofam insulam Lamho.

Nulla porro pars binarum memoratarum Caryophyllacearum plantarum in usu est neque ad medicinam, neque ad Calcinationem. Primæ speciei elegantissima eliguntur tubercula, quibus insident Caryophylla digiti articulum longa, & regulariter sibi invicem adposita, quæ a curiosis tanquam raræ servantur res. Secundæ speciei tales sumuntur arbusculæ vel ramuli, qui distinctissima referunt Antophylla, ex fusco rubra, & in triangulo posita. Reliqui vero rami, ex mari producti, ac plerumque nigri, nec per infolationem albescentes in ullo sunt pretio, atque præterea pedes quam maxime lædunt, si quis supra eos pedibus incedat, instar vitri enim scindunt, & in ramenta diffiliunt.

Huc quoque pertinet alia species, quæ potissimum invenitur in litoribus Læthææ, suntque multi ramuli cancellarum modo concreti, sed vagi, ita ut magna interstitia supersint, sed omnes albi sunt, profunde sulcati, & acute scindentes, & parum intorti instar sacchari penidii, nullius quoque usus, & pedibus noxii.

Legitur in *Ephem. Acad. Curios.* ad annum 1684. *observ.* 190. Joannem Jacobum Wagenerum in montanis Elegeri locis circa Tigurum lapillos invenisse, omnino referentes Caryophyllos aromaticos, atque hos esse albos & durissimos, ex ejus opinione in monte isto fabricatos, quod sane naturæ miraculum est, quæ non modo in Amboinensi mari Caryophyllos, uti supra indicatum est, norit repræsentare per Corallina hæc faxa, sed etiam ipsorum formam in Helveticis montibus potest procreare.

N. B. Horum Caryophyllorum & Antophyllorum marinorum, ut & subsequentis Reticuli marini mentionem quoque facit *Valentinus in India literata* pag. 508. ac *Buttnerus de Coralliis marinis* pag. 13. estque *Milleporus* & *Porus matronalis Imperati Hist. naturæ* pag. 817 & 818.

De kleine boompjes hier van, die niet boven een vinger hoog zyn, en niet meer dan vyf of ses vrugten hebben, verbeelden zeer naturel de Moernagels, van grootte en violet-bruine couleur, bebalven dat ze van buiten te ruig, en diep gestreept zyn. Maar de grootere boompjes vertoonen de Moernagels zoo accuraat niet, vermits daar groote en kleine vrugten door malkander loopen.

Zoo heeft men ook nog een byzonder zoorte hier van, die veel korte Moernagels heeft, den driespronk altyd niet observerende, breed van boofd, en scherp geplooit, gelyk ook al de takken diep gestreept, en ruig zyn, van buiten zwart, van binnen wit, aderig, en steenbard als andere Kraalsteen. Deze zwartigheid werd wel eenigzints door den regen afgepoelt, maar blyft egter in de diepe ploojen zitten, waar door dit gewas graauwagtig en ongezien werd.

Dit drietakkig boompje brengt my in gedagten, het Chinees woord Sanho suy, 't welk mede drie takken beteekent, waar mede de Chineesen de regte Bloedkoraal benoemen, zynde door gants China, en Japan, in groote agting, hoewel ze in geheel Oostindien niet en valt, egter door de Europeanen met korrels en takken genoegzaam daar in gevoert word. Dezen naam geven ze het Koraal, om dat na haar zeggen alle deszelfs takken hoe krom en verwert dat ze loopen, aan 't uiterste altyd in drie spitzen eindigen, 't welk men egter aan 't Europees Koraal zoo precies niet observeren kan. Daarom twyffel ik, of aan die Natie niet wel een gefabriceert Koraal daar onder gestoken zy, hoewel ze staande houden, dat een zulke drietakkige Koraalboom zeven voeten hoog ergens in China getoont werde, en daar en boven verhalen, dat zoodanige Korallen gevonden werden in de Chinees zee, omtrent het periculeuze Eiland Lamho.

Voorts is van de twee bovenstaande Nagelformige Kraalgewassen niets gebruikelijk, nog tot Medicyn nog tot Kalkbranden. Van de eerste zoorte neemt men de mooiste beuveltjes, daar aan de Nageltjes wel een lid van een vinger lang zyn, en geschikt neffens malkander staan, om tot rariteit te bewaren. Van de tweede zoorte kiest men zoodanige boompjes of takjes, die de duidelykste Moernagels verbeelden, bruin-rood zyn, en in een driesprong staan. Maar de andere takken, die uit zee gebaalt, meest zwart zyn, en door bleeken niet willen wit werden, zyn niet geagt, en daar en boven zeer schadelijk voor de voeten, als iemand daar op trapt, want het snyt en splintert als glas.

Hier toe behoort nog een ander zoort, dewelke meest gevonden werd op de stranden van Loebœ, zynde veele takken traaljes gewyze door malkander gegroeit, dog wat ydel, zoo dat 'er groote gaten tusschen blyven, alle spierwit, diepgevoert, en scherp snydende, ook een weinig gedraait als penytzuiker, mede van geen gebruik, en schadelijk voor de voeten.

Men leest in de *Ephem. Acad. Curios.* ad annum 1684. *obs.* 190. dat Johann. Jacob. Wagener in de Bergleger, Zurg-steentjes gevonden heeft, t'eenemaal verbeeldende de Specerynagelen, dog dat het witte en zeer harde steentjes waren, na zyne meening in dezelve Berg na geboort, 't welk zeker een wonder is, dat de natuur niet alleen in de Amboinse zee, de Nagelen als hier boven gezegt, weet te verbeelden, in de Kraalsteenen, maar ook derzelver gedaante in de Switserse gebergten weet voort te brengen.

N. B. Van deze Zeenagels en Moernagels, als mede van het volgende Zeenet maakt mede gewag *Valentyn* in zyn gelettert Indiën pag. 508. als mede *Buttnerus* over de Zee-Corallen pag. 13. en is de *Milleporus* en de *Porus matronalis* van *Imperatus Hist. naturæ* pag. 817 & 818.